

מלחמת העולם השנייה והשואה - רקע, נאציזם ואידאולוגיה

היסטוריה ממלכתי | שאלון 022261

מפת הנושא

נאציזם - אידאולוגיה ומעשה

1

מדיניות הנאצים כלפי היהודים בארצות הכיבוש

3

מראשית המשטר הנאצי ועד נפילתו

5

האידאולוגיה הנאצית, הגטאות

7

מהלכי המלחמה וגורל היהודים

2

האידאולוגיה הנאצית ומימושה

4

ביסוס המשטר הנאצי (1933-1935)

6

מנהיגות בגטאות

8

נאציזם – אידאולוגיה ומעשה

יחידה 1

האידיאולוגיה הנאצית – תמונת עולם שלמה

מהי אידיאולוגיה?

האידיאולוגיה הנאצית מכוונת ליצירת תמונת עולם שלמה: היא נותנת סיבות להתהוות הדברים, הסבר לליקויי ההווה ותמונת עתיד מושלמת.

עקרונות האידיאולוגיה – תוכנית אחת

תורת הגזע, דמות היהודי, עקרון המנהיג, עיקרון הפולק, מרחב המחיה וההתנגדות לדמוקרטיה ולקומוניזם – כולם מתחברים לתוכנית אחת: כינון "סדר עולמי חדש". העקרונות אינם סיסמאות בלבד: הם שימשו בסיס לחקיקה, לתעמולה ולמעשי המשטר.

ולמה זה חשוב לבגרות?

בבגרות מבקשים להציג מושגים מהלימוד ולא מהקטע. הכרת תמונת העולם השלמה מאפשרת להסביר כל מקור נאצי באמצעות העקרונות שלמדתם.

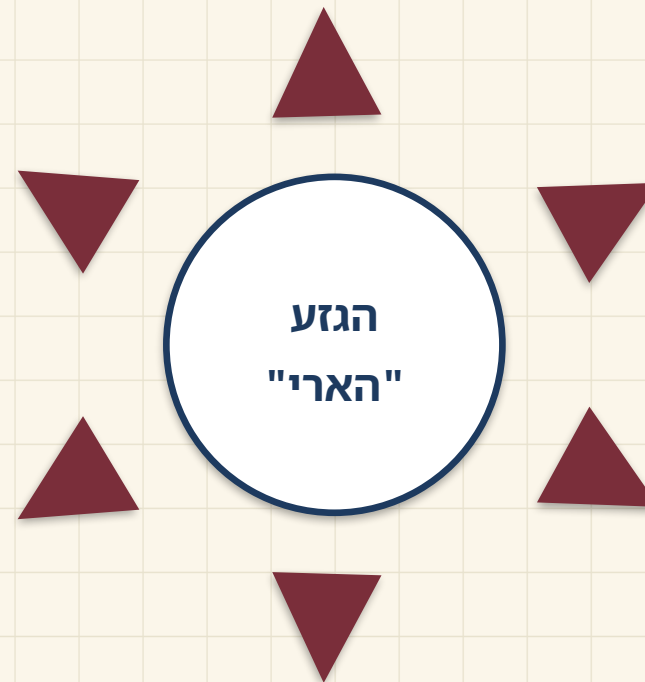
להבטיח "מרחב מחיה" לגזע הארי על חשבון גזעים אחרים

הקשר לתורת הגזע

ההתרחבות באה על חשבון עמים שהוגדרו כ"נחותים". כך משתלב מרחב המחיה בתמונת העולם הנאצית: הבטחת עתיד מושלם לעם הגרמני בלבד.

מרחב מחיה (Lebensraum)

לפי התפיסה הנאצית, "הגזע הארי" זכאי לשטח מחיה נוסף, בעיקר במזרח אירופה, על חשבון העמים הסלאביים.

פגיעה בהנהגה ובשכבות האינטליגנציה של העמים הסלאבים

רצח חלק מהם ומאסר של אחרים ושילוחם למחנות ריכוז, סגירת אוניברסיטאות וגימנסיות, פגיעה באומנות ובתרבות – כדי לנטרל את הגזעים "הנחותים" שמיועדים לשרת את הגזע "הארי".

הקצבות מזון לאוכלוסייה בפולין – שמירה על רמת חיים נמוכה כדי למנוע התקוממויות.

רצח הצוענים – לצוענים אין זכות קיום ב"סדר החד"

הגזע "הארי" - שלטענת הנאצים
נועד לשלוט

"גזעים נחותים" - ניטרול, ניצול ושעבוד ל"גזע
הארי"

היהודים - הוצגו כ"גזע" אויב ומסוכן - בתחתית הסולם

סולם הגזעים - כפי שהציגו אותו הנאצים

נקבע ב"דם" - אין שוויון

לפי תורה זו, מעמדו של האדם נקבע מלידה ב"דם" - ולכן אין מקום לשוויון בין בני אדם.

ממצע מפלגתי לחוק המדינה

עם קבלת חוקי נירנברג (1935) הפכה תורת הגזע לחוק המדינה, הקובע מי רשאי להיות אזרח במדינה הנאצית.

המסקנה המעשית

ניטרול, ניצול ושעבוד של "הגזעים הנחותים" - כפי שנעשה בעמים הסלאביים בפולין הכבושה (ראו שקף "פגיעה בהנהגה").

שימו לב: "תורת הגזע" היא טענה אידאולוגית של הנאצים בלבד - אין לה כל בסיס מדעי.

הצעדים השונים שננקטו לביצוע "הפתרון הסופי"

צעדות המוות

מחנות ההשמדה

ועידת ואנזה

בורות הירי

מבורות הירי ועד צעדות המוות

מה רואים

ווילת ואנזה בברלין — המקום שבו התקיימה בינואר 1942 ועידת ואנזה לתיאום ביצוע "הפתרון הסופי". צילום: ויקימדיה קומונס (רשות הציבור)

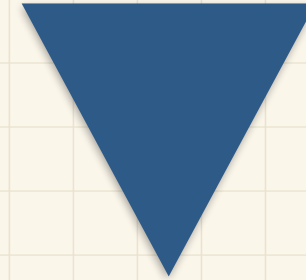

האידיאולוגיה הנאצית ומימושה

יחידה 2

עיקרון הפולק – עליונות ואחדות האומה. הביטוי בתרשים

סימון של משולש כחול – המעיד על מאסר בגין הגירה
(פגיעה באחדות)

משולש כחול

מהו עיקרון הפולק?

"קהילת העם" (Volksgemeinschaft) – האומה הגרמנית כקהילה אחת, אחידה ועליונה. הפרט נתון לחובה מלאה כלפי האומה; מי שאינו נחשב שייך ל"קהילת העם", כגון היהודים, מודר מן החברה.

עיקרון המנהיג – ציות ללא עוררין למנהיג. הביטוי בתרשים

עקרון המנהיג ("הפיהרר פרנציפ"): סמכות מוחלטת בידי המנהיג, וציות מלא וללא עוררין בכל דרגי המפלגה והמדינה.

- סימון של משולש אדום – המעיד על אסיר המתנגד למשטר; סימון של משולש אדום הפוך – המעיד על חיילי ורמאכט שנשבעו אמונים למנהיג וערקו או פשעו.
- מדוע השתמש המשטר הנאצי בטרור כדי לממש את האידאולוגיה שלו:
- הטרור נוצל לדיכוי והרחקה של קבוצות שונות באוכלוסייה הגרמנית, יריבים פוליטיים, מתנגדים אפשריים של המשטר, מי שהוגדרו אויבי העם והמדינה ומי שנחשבו מסוכנים לחברה הנאצית, ובכך סייע למשטר להטמיע את האידאולוגיה שלו ללא כל הפרעה.

עיקרון המנהיג – ציות ללא עוררין למנהיג. הביטוי בתרשים - המשך

הטרור שימש מנגנון של הפחדה, הטלת אימה והרתעה מפני כל גילוי של התנגדות או ביקורת כלפי המשטר, וכלפי האידיאולוגיה שלו.

הטרור היה מכשיר הכרחי לביצוע האידיאולוגיה הטוטלית של חיסול עמים מטעמים גזעיים

התנגדות לדמוקרטיה ולקומוניזם

עמדת הנאצים: התיאוריות שעמדו בבסיס המשטר הדמוקרטי והקומוניסטי הן ביטוי לניווט ולחולשה – ומכשול בפני בניית "הסדר החדש".

הדמוקרטיה

- הוצגה כמשטר חלש ומפולג: ריבוי דעות, פשרות וחלוקת סמכויות.
- עומדת בניגוד לעקרון המנהיג ולאחדות "הפולק".

מול

הקומוניזם

- הוצג כאיום מהפכני על הסדר הקיים.
- הנאצים קשרו אותו באופן אנטישמי ליהודים.

כך נשאל בבגרות (שאלון 022261, חורף תשפ"ד): מדוע התנגדו הנאצים לדמוקרטיה ו/או לקומוניזם? הביאו שני נימוקים.

ביסוס המשטר הנאצי (1933-1935)

יחידה 3

מקור 1 - תקשורת בין־לאומית

במקור 1 עורך סוכנות הידיעות הגרמנית מציג הסבר לחוקים. ההסבר נועד לתקשורת הבין־לאומית ולכן הוא מוצג באופן שיתקבל בדעת הקהל בעולם, ונמנע מלתת ביטוי לתפיסות הגזעניות והאנטישמיות של המשטר.

מול

מקור 2 - קהל פנים־גרמני

מקור 2 הוא הרצאה של בכיר במשרד המשפטים בכנס של מדענים גרמנים במוסד גרמני נאצי. ההסבר שהוא מציג לחקיקת החוקים הוא ביטוי מובהק של תפיסות המשטר הנאצי ביחס ליהודים תפיסה גזענית־אנטישמית. במעמד זה אין צורך להתחשב בדעת הקהל מחוץ לגרמניה.

השוואה: זהות הדובר והנמענים - תקשורת בין־לאומית מול קהל פנים־גרמני

בניית הדיקטטורה ב-1933: צעדים מרכזיים

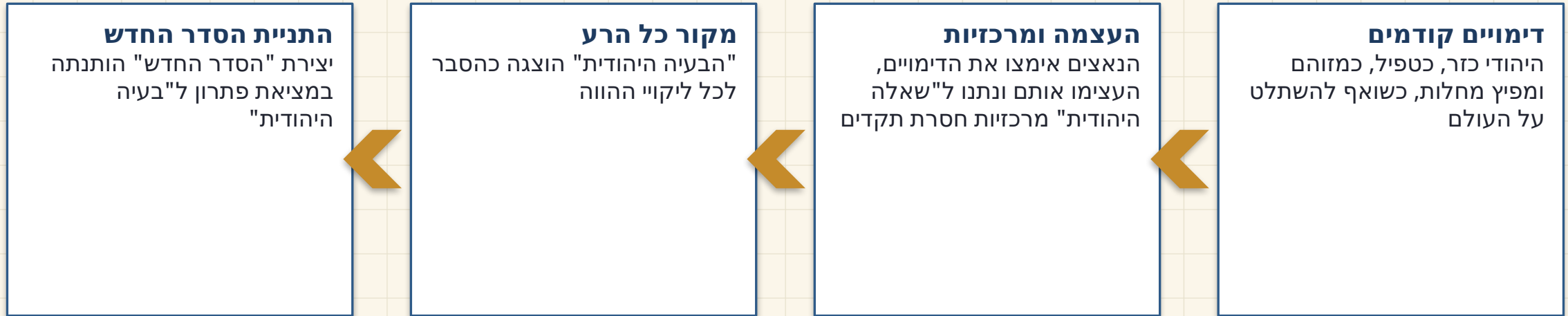
- שרפת הרייכסטאג משמשת אמתלה לרדיפת הקומוניסטים, והצו להגנת העם והמדינה מבטל חירויות יסוד ואוסר אספות פוליטיות.
- צו נוסף נגד "אלימות קומוניסטית" הופך את המפלגה הקומוניסטית לבלתי חוקית, ומנהיגיה נעצרים ונשלחים למחנות ריכוז.
- חוק ההסמכה הפקיע את סמכות החקיקה מידי הרייכסטאג ואפשר לממשלה לחוקק גם בניגוד לחוקה. הרייכסטאג נעשה 'חותמת גומי'.
- חוק הפקידות הביא לפיטורי מי שנחשבו בלתי נאמנים לרעיונות הנאציים. ביטול המפלגות והאיגודים המקצועיים סילק מוקדי התנגדות; נותרה מפלגה אחת בלבד.

האידאולוגיה הנאצית, הגטאות

יחידה 4

- לנטרל יריבות פוליטית: צווי החירום, איסור הקומוניסטים, ביטול המפלגות והאיגודים.
- לרכז סמכויות ולחסום החלפת שלטון: חוק ההסמכה הפקיע את סמכות החקיקה מהרייכסטאג; החוק להגנת אחדות המפלגה והרייך התיר מפלגה אחת בלבד וחסל יריבות פוליטית והחלפת ממשלה בדרכי שלום.
- להשתלט על המדינה: חוק הפקידות החדיר נאמני המפלגה לבירוקרטיה ויצר משרות לתומכי המשטר.
- לגייס את ההמונים ולהפחיד: תעמולה, עצרות ומצעדים, ומחנות ריכוז למתנגדים.

דימוי היהודי באנטישמיות הנאצית

ההטמעה בכל תחומי החיים

תעמולה, חינוך וחקיקה – כפי שעולה מהמקורות בשקפים הבאים: מכתב בת המושל, החדרת הדימוי לספרי הלימוד, ופנייה לרגשות ההמונים.

בת המושל הנאצי מתמקדת בתיאור המחלות והלכלוך בגטו

”

”מגפות מתפשטות והריח באוויר מגעיל”; היא מציינת את מצוקת המים ומוסיפה ”הם [היהודים] בטח מתרחצים עוד פחות מהרגיל” – ביטויים לדימוי של היהודי כמזוהם, מלוכלך ומפיץ מחלות.

- היא מכנה את היהודים אספסוף, מתעלמת מהעובדה שחוסר התעסוקה נכפה על היהודים ופוסקת ש”כולם משוטטים בבטלה” – ביטוי לתפיסה שהיהודי הוא טפיל.
- התגובה שלה למראה התנאים הקשים והמשפילים שנכפו על היהודים בגטאות היא: ”אי־אפשר לרחם באמת... הם לא מרגישים את ההשפלה” – ביטוי לתפיסה שהיהודי חסר רגשות ואינו אנושי

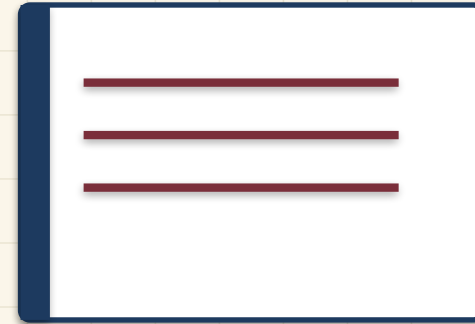
היא מדגישה במכתב את הניגוד בין מראות הגטו ובין העצרת

"שבשום מקום לא יכלה להיות גרמנית יותר" – ביטוי לתפיסה שהיהודים הם ניגוד מוחלט לגזע הארי.

- דרכים שבאמצעותן פעלו הנאצים כדי להטמיע דימוי זה מאז עלו לשלטון:
- באמצעות שימוש בוטה ואינטנסיבי בתעמולה וגיוס כל אמצעי התקשורת להפצתה (קולנוע, רדיו, עיתונות, תיאטרון)

שינויים בתוכנית הלימודים והתאמת ספרי הלימוד

ספרי לימוד מותאמים

- ניצול החרדות, החששות והאנטישמיות של חוגים שונים באוכלוסייה הגרמנית והצגת היהודים כמקור לכל הבעיות, לכל מה ששנוא, ולכל מי שמתיראים ממנו.
- יהודים רבים היו פעילים משלהי המאה ה-19 בתנועות ליברליות מהפכניות ובתנועה הקומוניסטית. מעורבות זו הודגשה והועצמה כדי להטמיע את הרעיון שהיהודי מתכנן להשתלט על העולם.
- הפרדת היהודים מן החברה הגרמנית באמצעות חוקים, צווים, תקנות ותעמולה שיטתית, מנעה קשר עם היהודים, קשר שהיה יכול לסייע בהפרכת דימוי זה

הבטחת "מרחב מחיה" לגזע הארי

תורת הגזע - ניטרול וניצול הגזעים "הנחותים" ושעבודם לגזע הארי

כינון סדר עולמי חדש

כיבוש פולין
1939

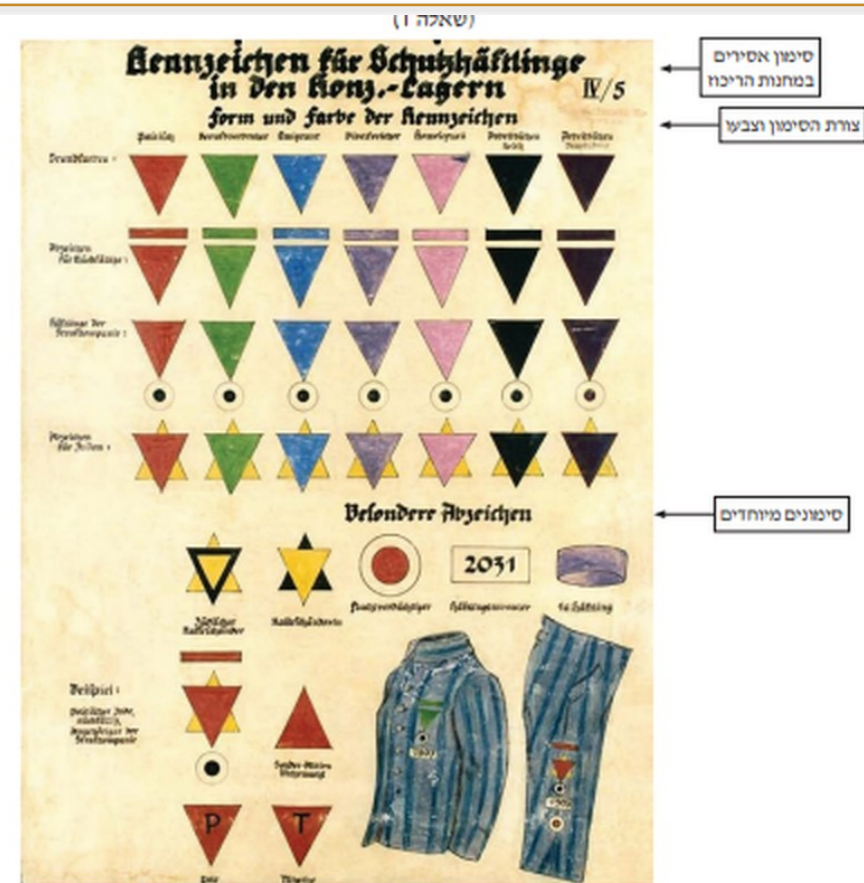
המטרות האידאולוגיות של המהלך

תרשים סימוני האסירים במחנות הריכוז הנאציים

פירוש הסמלים המוצגים בתרשים:	
אסירים יהודים (סומנו במשולש צהוב ועליו משולש נוסף המעיד על סיבת המאסר)	אסירים פוליטיים (מתנגדים למשטר הנאצי)
"מחללי גזע" (יהודים שקיימו קשרים עם אריות / אריות שקיימו קשרים עם יהודים)	אסירים פליליים
חיילי וורמאכט שפשעו או ערקו מן השירות	מי שהיגרו מגרמניה לאחר עליית הנאצים לשלטון
פס מעל המשולש – אסירים שנמצאים במאסר מעם נוספת עיגול מתחת למשולש – חברי פלוגת עונשין	"עדי יהווה" (קבוצה משיחית) וסרבני גיוס אחרים ממעמד דת
אות לטינית על המשולש מסמלת השתייכות לאומית (למשל פולני)	הומוסקסואלים
סרט ארוע מייצג אסיר מיוחד בעל זכויות מיוחדות	"אסוציאלים" (אנשים שאינם תואמים את הנורמות החברתיות הנדרשות ברייך השלישי), צוענים

מה רואים בתרשים?

תרשים נאצי רשמי (מסמך תקופתי) לסימון אסירים במחנות הריכוז: לכל קטגוריית אסירים משולש בצבע אחר, והיהודים סומנו במגן דוד – שני משולשים חופפים. הסימון שיקף את הבידול והשלילה המערכתית של האדם.

(ארכיון המסמלה הפדרלית של גרמניה, Bundesarchiv, Bild 146-1993-051-07, by Wikimedia Commons)

קרדיט: שאלון 022261

צלומים מגטו ורשה וגטו לודז'

תצלום 1: גטו ורשה

מה רואים: סדנת תפירה בגטו — שגרת עבודה מאולצת (צילום תקופתי).

תצלום 2: גטו לודז'

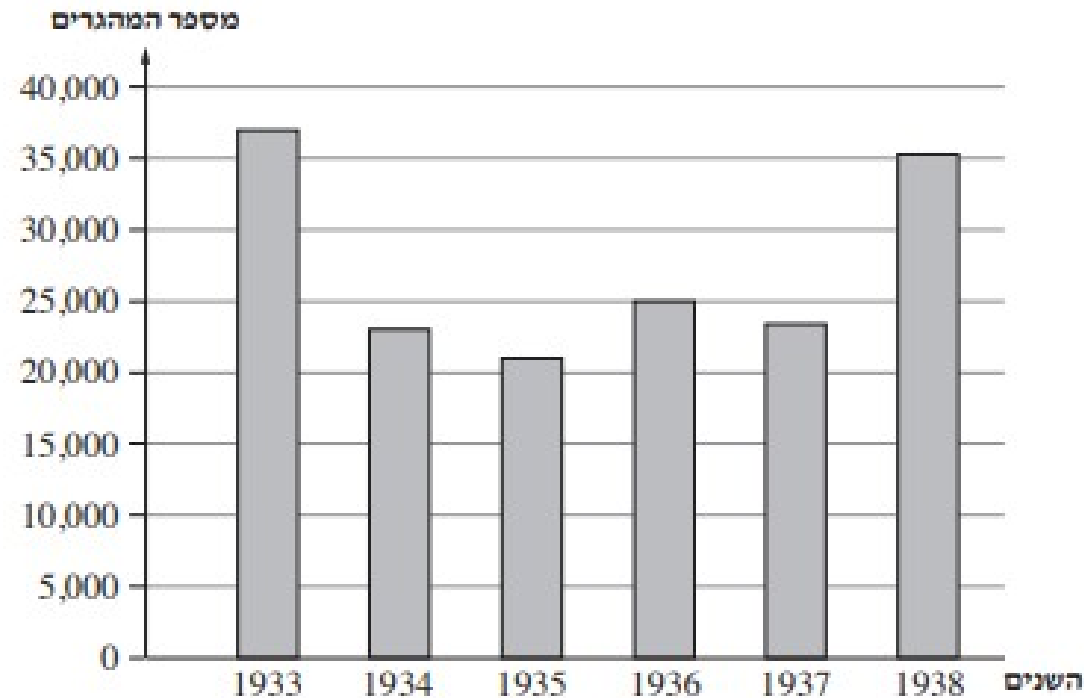

מה רואים: בית חולים בגטו לודז' — טיפול רפואי במחסור קיצוני.

קרדיט: שאלון 022261

גרף ההגירה היהודית מגרמניה, 1933-1938

נתוני ההגירה של יהודים מגרמניה* בשנים 1933-1938.

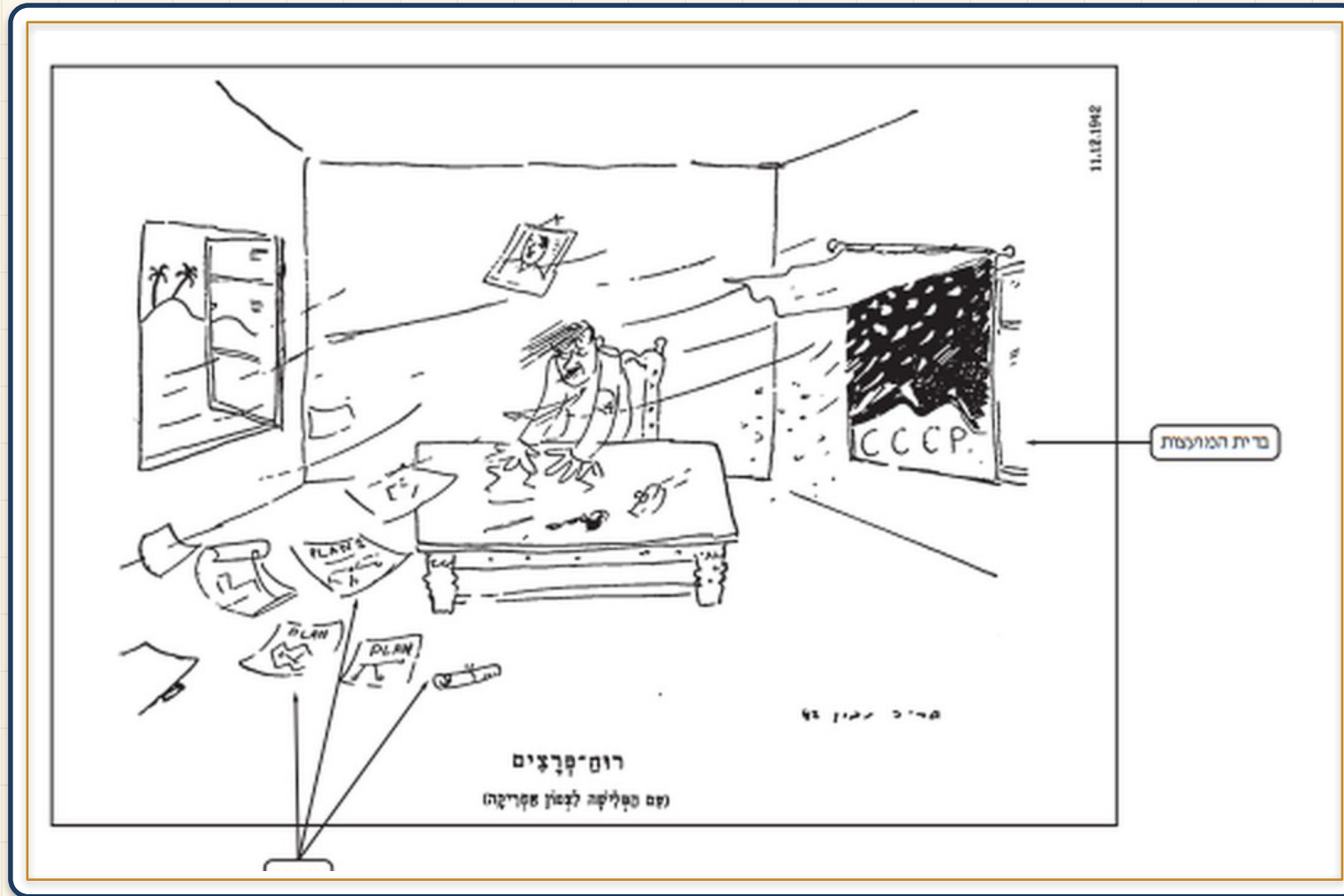

* כאשר עלו הנאצים לשלטון היו בגרמניה כחצי מיליון יהודים.

(הנתונים על פי: י' באואר, תגובות בעת השואה, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1983, עמ' 30)

קרייט: שאלון 022261

קריקטורה על יהודי ברית המועצות (חלון עם הכיתוב CCCP)

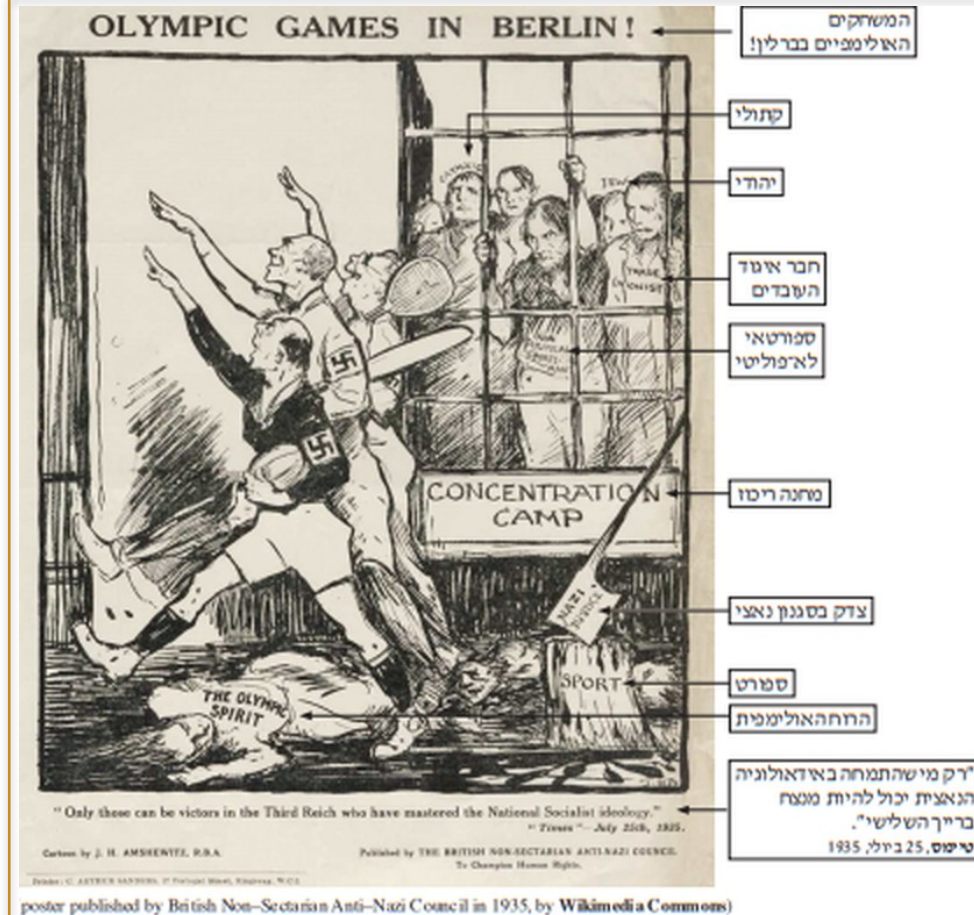
קרדיט: שאלון 022261

קריקטורה אנטי-נאצית: "Olympic Games in Berlin", 1935

מה רואים

האצטדיון האולימפי בברלין בעת
אולימפיאדת 1936 — זירת התעמולה
הנאצית שהוצגה לעולם כחלון ראווה. צילום
תקופתי: ארכיון הפדרציה הגרמנית
(B undesarchiv, B 145 Bild-
P017184, הצלם A. Frankl), CC
רישיון, BY-SA 3.0, באמצעות ויקימדיה קומונס.

מה רואים?

קריקטורה אנטי-נאצית מ-1935 (מקור
תקופתי): מתאבק על רקע שלט
Olympic Games in Berlin ולצדו שלט
Concentration Camp וגדר תיל —
ביקורת על אולימפיאדת ברלין כחלון
ראווה למשטר הנאצי.

קרדיט: שאלון 022261

מקור 1: טקסט על אולימפיאדת ברלין 1936

ד"ר מריק, בטקס פתיחת האולימפיאדה בברלין.

המשחקים האולימפיים הם חגיגה של
הנאה ואופטימיות. מתכנסים בהם צעירי
העולם כולו. אני משוכנע שצעירים אלה
יבטאו בצורה הטובה ביותר את ההבנה
ושיתוף הפעולה בדרכי שלום בין האומות.
רוח הספורטיביות היא רוח האבירות
וההערכה להישגים. אומות נכבדות
המכבדות זו את זו הן ההבטחה החזקה
ביותר לשיתוף פעולה בדרכי שלום.

(The XIth Olympic games Berlin, 1936, official report,
המשחקים האולימפיים ה-11, ברלין, 1936, דיווח רשמי)

מה רואים?

קטע מתוך הדו"ח הרשמי של
אולימפיאדת ברלין 1936 (מקור
תקופתי). ניתן לקרוא את
הטקסט המקורי עצמו.

קרדיט: שאלון 022261

האידיאולוגיה הנאצית והתפיסה הטוטליטרית – לדיון

שאלת הדיון של התכנית (אשנב 2027): כיצד מבטאים עקרונות האידיאולוגיה הנאצית את התפיסה הטוטליטרית?

1. תמונת עולם שלמה

אידיאולוגיה הטוענת לתשובה על כל שאלה – עבר, הווה ועתיד – ואינה מקבלת עוררין.

2. שליטה בכל תחומי החיים

מדינה, חברה, חינוך, תרבות ותעמולה בידי מפלגה אחת.

3. שלילת הפרט

הפרט כפוף כליל ל"פולק" ולמנהיג – ציות מלא וללא עוררין.

4. ביטול הפלורליזם

התנגדות לדמוקרטיה ולקומוניזם וחסול יריבים פוליטיים.

5. טרור ותעמולה

הפחדה והטמעה ליישום האידיאולוגיה בכל שכבות האוכלוסייה.

מושגי חובה

- העיקרון
- הצעדים השונים שננקטו לביצוע "הפתרון הסופי"
- עיקרון הפולק – עליונות ואחדות האומה. הביטוי בתרשים
- זהות הדובר והנמענים

- ציון מושג + הצגתו (הגדרה מהלימוד, לא מהקטע)
- הסבר תופעה או סיבות בעזרת החומר שלמדתם
- ביסוס הטענה בציטוט או התייחסות ישירה לקטע
- השוואה: דמיון והבדל בין מושגים או גישות
- נימוק עמדה באמצעות מושגים מקצועיים

✗ כותבים את ההגדרה (הצג) מתוך הקטע מהחומר שלמדתם - ההגדרה חייבת לבוא מהלימוד.

✗ מציינים את המושג בלי להציג אותו - ציון בלבד לא מספיק.

✗ שוכחים לקשר את ההסבר לקטע עצמו - חובה ציטוט או התייחסות ישירה לקטע.

✗ כותבים תשובה כללית בלי המושגים המקצועיים מהמחווך.

- צפו בסרטון "מהלכי מלחמת העולם השנייה והשואה | יד ושם" - גם בעמוד הנושא, בלשונית "סרטון".

- <https://www.youtube.com/watch?v=yUzpLI3CZJM>

עברו שוב על מושגי החובה, תרגלו במשחקים, ונסו את שאלת הבגרות בעמוד הנושא.

בהצלחה!